

CONTENTS:

1 LP
1 program notes (8 p.)

The Persian Epic

Shah Nameh - The Book of Kings

"The greatest of all
Eastern National Epics"
by Abol-Mansur Ferdavsi
(the poet of Paradise)
read by
Shah-Keh Agajanian

4 carlis

PK
6455
A2
(S53
1956
c.1

ys Records
ce Corp.,
ork, N. Y.

University of Alberta Library

0 1620 0506 6301

THE PERSIAN EPIC

DESCRIPTIVE NOTES ARE INSIDE POCKET

The Persian Epic

Shah Nameh - The Book of Kings

The greatest of all Eastern national Epics is the work of a Persian. Shah Nameh or the Book of Kings, is written by Abol Mansur Ferdovci whose pen name 'Ferdovci' means the poet of paradise. Ferdovci the great narrator of the heroic age of Persian history was born around the year 952 of the Christian era, in Tus, a small town, in the province of Khorrassan, the north-eastern section of Iran. Ferdovci was a small independent squire, living on the rent derived from his lands. Because of his literary genius his fortune became interwoven with the fame of Mahmud of Ghazna who was a patron of poets and around whose Round Table great poets such as Farokhi, Onsoni, Manuchehri and scientists such as Avicenna and Biruni gathered and thus made his reign the threshold of the Golden Age of Persian Literature.

According to his own testimony in the prologue of the Shah Nameh, Ferdovci has spent twenty five to thirty years in writing this masterpiece. In it he has displayed a great knowledge of the ancient legends of Persia. Occupying the position of a court poet and specially as a poet laureate he has inserted many verses in praise of his master. At that time Mahmud had promised to pay Ferdovci one gold dirhem for each line, but later on when the great masterpiece was completed the gullible monarch, influenced by the false imputations and accusations of his envious courtiers and second-rate poets, he sent Ferdovci sixty thousand silver coins only, thus breaking the sensitive heart of the great patriot and genius. Ferdovci was so hurt, that he distributed the gift as largesses and fled by night, wandering from one place to another hiding from the wrath of the king. This may be a mere tale. But there is no doubt that Ferdovci has had some great disappointment from his master and patron, because he has written a bitter satire upon the same Sultan whose praises he had sung so beautifully. As this satire is one of the great pieces of its kind in Persian literature, resplendent with beautiful similes and metaphors we will recite a few lines:

Mahmud! if fear of man hath never awed
Thy heart, at least fear thy Creator, God.
Full many a warrior of illustrious worth,
Full many of humble, of imperial birth:
Have died; for nothing had the power to save
The mighty monarch from the common doom;
Kings died but blest in memory only they bloom.
For kings too perish - none on earth remain,
Since all things human seek the dust again.

Referring to Mahmud's low birth he says:

O, had thy father graced a kingly throne,
Thy mother been for royal virtues known,
A different fate the poet then had shared,
Honors and wealth had been his just reward;
But how remote from thee a glorious line!
No high, ennobling ancestry is thine;
From a vile stock thy bold career began,
A Blacksmith was thy sire of Isfahan.
Alas! from vice can goodness ever spring?
Is mercy hoped for in a tyrant king?
Can water wash the Ethiopian white?
Can we remove the darkness from the night?
The tree to which a bitter fruit is given
Would still be bitter in the bowers of Heaven.
The toil of thirty years is now complete,
Record sublime of many a warlike feat,
Written midst toil and trouble, but the strain
Awakens every heart, and will remain
A lasting stimulous to glorious deeds;

The story goes that Mahmud repented later and sent the poet the coveted gold, but the gold-bearers arrived at one gate of the town while Ferdovci's body was being carried out by another.

As we said before, this may be a mere story but what is tangible, beautiful and true is the masterpiece itself, which the great artist has woven from the ancient legends and mythological material of the Persian race. Sober minded and free from all fanaticism, he does not lean neither to Zoroaster the ancient prophet of Persia nor to Mohammed the new one. His sixty thousand verses are written in the Arabic Heroic Mutakarib meter and have remained the delight of those who read and understand it up to this day, when Mahmud the Sultan and his glories are departed and forgotten.

As a great Epic should, this poem deals principally with the adventures of one man Rostam. All other parts are mere accessories to the single figure of Rostam, the heroic personage whose superhuman strength, dignity and beauty make him a veritable Persian Achilles. Also the poem presents a complete view of a certain definite phase and era of civilization, a description of what was once an actual society. The Persia of the Heroic age is delineated in it.

According to Aristotle, a tragedy is an imitation of an action that is serious, complete and of certain magnitude, which through fear and pity effects the proper Katharsis, or purgation of emotions. Matthew Arnold, the great literary critic of nineteenth century England chooses a scene from Ferdovci's Shah Nameh as the best example of Aristotelian tragic high-seriousness. That is the scene where Rostam and Sohrab, Father and son, fight without recognising each other, and Rostam kills his own son. Ferdovci's plot in this great tragic action is one of the most masterfully contrived tragic plots. When we see the mortal will of father and son engaged in an unequal struggle with destiny, we feel the thrill of fear or tragic awe so essential to a successful tragedy.

Ferdovci writes:

O Ye, who dwell in Youth's inviting bowers
Waste not, in useless joy, your fleeting hours,
But rather let the tears of sorrow roll,
And sad reflections fill the conscious soul.
For many a jocund spring has passed away,
And many a flower has blossomed to decay;
And human life, still hastening, to a close,
Finds in the worthless dust its last repose.
Still the vain world abounds in strife and hate
And sire and son provoke each other's fate;
And kindred blood by kindred hands is shed,
And vengeance sleeps not - dies not, with the dead.
All nature fades - the garden's treasures fall,
Young bud, and citron ripe - all perish, all
And now a tale of sorrow must be told,
A tale of tears, derived from Mobed old,
And thus remembered. -

Thus picturesquely with beautiful metaphors and similes suggesting the deepest feelings and emotions, the great Epic poet of Persia portrays the irony of human existence, man versus nature or fate. The weak and the perishable confronting the strong and the imperishable, engaged in a vain, in a losing struggle.

Rostam and Sohrab are great tragic heroes according to the Aristotelian definition of the heroic, because their suffering is undeserved. They are placed in a tragic situation by great forces outside themselves. Two mortals struggling with their destiny are victims of a great human frailty i.e. Pride. The great Rostam is confronting his equally great and magnanimous son in the guile of an enemy. The tragic encounter is arranged by the wily king of the Turks, Afrasiab, who is the sworn enemy of Rostam the Persian hero and is aspiring to the Persian throne:

Afrasiab now hears with ardent joy
The old ambition of the warrior-boy

The warrior-boy is Sohrab Rostam's son:

Of his who perfumed with the milky breath
Of infancy, was threatening war and death,
And busting sudden from his mother's side,
Had launched his bark upon the perilous tide.

PK
6455
A2
S53
1956
MUSIC LP

The insidious King sees well the tempting hour,
Favoring his arms against the Persian power,
And thence in haste the enterprise to share,
Twelve thousand veterans selects with care;
But treacherous first his martial chiefs he prest,
To keep the secret fast within their breast; -
"For this bold youth must not his father know,
Each must confront the other as his foe -
Such is my vengeance! with unhallowed rage,
Father and son shall dreadful battle wage!
Unknown the youth shall Rostam's force withstand,
And soon o'erwhelm the bulwark of the land.
Rostam removed, the Persian throne is ours,
An easy conquest to confederate powers;
And then, secured by some propitious snare,
Sohrab himself our galling bonds shall wear.
Or should the Son by Rostam's falchion bleed,
The father's horror at that fatal deed,
Will rend his soul, and 'midst his sacred grief,
Kaus in vain will supplicate relief.

Thus cunningly and cold-bloodedly the master plan of one of the most tragic happenings of human history is laid. When father and son meet, some strange intuitive, inner voice, prompts Sohrab the son to approach Rostam with friendly terms and try to find out if he is his father, but Rostam suspicious of the Turks and blinded with his hatred for them and also his past victories, ignores Sohrab's friendly overtures, and calls him a coward and refuses to reveal his identity.

Sternly the mighty champion cried, "Away -
Hence with thy wiles - now practiced to delay
The promised struggle, resolute, I claim,
Then cease to move me to an act of shame."
Sohrab rejoined - "Old man! thou wilt not hear
The words of prudence uttered in thine ear;
Then heaven! look on."

They fight fiercely and Sohrab falls. Rostam's anguish after having discovered that he has slain his own son by some ironical twist of fate, is magnificently described by Ferdovci. In this plot Ferdovci has achieved the tragic effect to perfection. The fatal struggle between the Father and the Son is both awesome and pitiful. The descriptions of their deeds, the incidents and situations, the mental processes and the motives which underlie the outward events, or result from them is splendid and effective.

Yet the tragic is not the only plot that Ferdovci has woven so masterfully in his great masterpiece. There are many episodes of love, friendship and loyalty in the Shah Nameh, where the best instincts of Ferdovci's heroes are brought to light. These strong invincible men have warm human hearts and like ordinary mortals become enamored of ravishingly beautiful damsels, and follow their hearts desire even to destruction, and escape through the bravery and timely help of Rostam or their lucky providence. Such an instance is the famous love-story of Bizhan and Manijeh. Bizhan is a Persian warrior and is related to Rostam the great warrior of Persia. Hoards of wild boars have been destroying the crops of the people of Arman, a small province lying between Persia and Turan. Armanians come to the Persian king for help. Bizhan volunteers to free them from that grievous calamity. He shows great bravery in this undertaking and slays all the boars. His intrepidity and boldness evokes the envy of one of his companions who is a renowned warrior himself. In a moment of blind jealousy he persuades wine-heated Bizhan to meet Manijeh the beautiful daughter of the Turanian king Afrasiab, the sworn enemy of Iran.

It is a spot beyond imagination
Delightful to the heart, where roses bloom,
And sparkling fountains murmur - where the earth
Is rich with man-colored flowers; and musk
Floats on the gentle breezes, hyacinths
And lilies add their perfume - golden fruits
Weigh down the branches of the lofty trees,
The glittering pheasants move in stately pomp,
The bulbul warbles from the cypress bough,
And love-inspiring damsels may be seen
O'er hill and dale, their lips all winning smiles,
Their cheeks like roses - in their sleepy eyes

Delicious languor dwelling. Over them
Presides the daughter of Afrasiab,
The beautiful Manijeh; should we go,
('Tis but a little distance), and encamp
Among the lovely groups - in the retreat
Which bloom like Paradise - we may secure
A bevy of fair virgins for the king!

Bizhan becomes interested, mounts his steed and accompanied by his treacherous friend approaches the tents that are the summer residence of the Princess of Turan.

Manijeh the princess of Turan sees Bizhan under a cypress tree near her tent and his handsome manly figure charms her. She sends her nurse, a confidential domestic to find out who the handsome stranger is.

Go, and beneath that cypress tree,
Where now he sits so gracefully,
Ask him his name, that radiant moon,
And he may grant another boon!
Perchance he may to me impart
The secret wishes of his heart!
Tell him he must, and further say,
That I have lived here many a day;
That every year, whilst spring discloses
The fragrant breath of budding roses,
I pass my time in rural pleasure;
But never - never such a treasure,
A mortal of such perfect mould,
Did these admiring eyes behold!
Never since it has been my lot
To swell in this sequestered spot,
A youth by nature so designed
To soothe a love-lorn damsel's mind!
His wondrous looks my bosom thrill
Can Saiawush be living still?

The nurse conveys Manijeh's message and Bizhan's face lights up in exaltation and anticipation. He tells the story of his adventures and the slaying of the boars and how, when ready to return to his homeland, he hears of Manijeh, the bewitching beauty of Turan, and has come to pay homage to the goddess of enchantment. Manijeh's message is equally ardent and full of desire as she invites the warrior to her tent. The inside of the tent is decorated with gold, amber and rubies. Beautiful damsels serve the sparkling old wine in crystal goblets. Bizhan spends three days and nights, delicious moments of ecstatic rapture and happiness with Manijeh. The princess falls desperately in love with him and being well aware of the animosity between her people and the Persians, she knows that the situation is hopeless and Bizhan may depart soon. So she drugs him and takes him secretly to her father's palace. Thus a desperate love story evolves which in its intensity and deep involvements equals Shakespeare's Romeo and Juliet, where two members of hostile families fall in love and defy fear, custom and tradition.

Very soon Bizhan's and Manijeh's secret is discovered. The Turanian king becomes becrazed at the idea of his daughter's betrayal with a Persian warrior. His rage and mortification is immense: Ferdovci describes it masterfully: Says Afrasiab:

A daughter, even from a royal stock
Is ever a misfortune - hast thou one the grave
The grave will be thy fittest son-in-law!

Bizhan indignant at Afrasiab's insults invites a thousand Turanians to fight. But Afrasiab, blinded with his hatred for the Persians acts in a cowardly manner and orders Bizhan's immediate execution. Bizhan tries to defend himself and Manijeh:

Listen awhile, if justice be thy aim,
And thou wilt find me guiltless. I was sent
From Persia to destroy herds of wild boars,
Which laid the country waste. That labor done
I lost my way, and weary with the toil,
Weary with wandering in a wildering maze,
Haply reposed beneath a shady cypress;
Thither a peri (fairy) came, and whilst I slept,

Lifted me from the ground, and quick as thought
Conveyed me to a summer-tent, where dwelt
A princess of incomparable beauty.

From thence, by hands unknown, I was removed,
Still slumbering in a litter - still reclining
In a retired pavillion of thy palace,
Attended by that soul-entrancing beauty!
My heart was filled with sorrow, and I shed
Showers of vain tears, and desolate I sate,
Thinking of Persia, with no power to fly
From my imprisonment, though soft and kind,
Being the victim of sorcerer's art.
Yes I am guiltless and Manijeh too,
Both by some magic influence pursued,
And led away against our will and choice!

Bizhan's true account of the happenings is received by distrust by Afrasiab and he persists in his order. The execution is stopped by 'Piran' the famous general of Afrasiab. Following Piran's advice Afrasiab hangs Bizhan in a deep pit, his head downward so that he may never see the sun and the moon again. Manijeh is stripped of her precious jewels and garments, rank and dignity and is conducted barefooted and bareheaded, to the vicinity of the pit and is left there forsaken and alone to weep over her shame and the loss of her lover.

They left her - the unhappy maid;
Her head upon the earth was laid,
In bitterness of grief, and lone
Beside the dreadful demon-stone.

By a lucky twist of fate there happens to be a cleft in the huge rock that has been rolled over the mouth of the pit, and Manijeh lets down water and bread to Bizhan and has the satisfaction of hearing her lover's voice.

Meanwhile Bizhan's companion and envious friend Gurguin, repents his treachery and after a few days tries to find Bizhan but his efforts are not successful, because there is no sign of the summer-tents of the Princess. He returns to Persia and tries to cover his betrayal with a fantastic lie, but Bizhan's father sees through it and asks the King to force him to speak the truth. The King orders his executioner to exhort the truth from the faithless friend. Gurguin confesses everything under pressure. When the King, Bizhan's father and the courtiers hear that Bizhan is a prisoner in Turan, they become very anxious for his life and safety for they know how Afrasiab hates the Persians. So they unanimously decide to call Rostam back from his retreat and ask him to undertake the great task of saving Bizhan. Rostam who has made a vow to spend the rest of his life in peace and tranquility, at first hesitates, but when Bizhan's father describes the horrors that may be falling on Bizhan and the inherent danger, his national pride overcomes his love for rest and he promises to help. He journeys to Turan in the guise of a merchant, taking a caravan of thousand camels laden with jewels and brocade and other merchandise, and crosses the border accompanied by a thousand warriors all disguised as merchants.

The news of the arrival of the caravan and the rare merchandise offered by the Persian merchants travels far and wide in Turan. Manijeh hearing these tidings rushes to meet the head of the caravan and find out whether Bizhan's imprisonment is known in Persia. Rostam, in the beginning, denies any knowledge of court news, but noticing Manijeh's great despair and desolate look, guesses that she is Manijeh the beloved of Bizhan. Manijeh recounts her sorrowful tale:

For the sake of him has been my fall
From royal state, and bower, and hall,
And hence this pale and haggard face,
This saffron hue thy eye may trace,
Where bud of rose was wont to bloom,
But withered now and gone;
And I must sit in sorrow's gloom
Unsuccoured and alone.

Rostam becomes overwhelmed by emotion when he learns Manijeh's love and devotion to Bizhan, and how the royal maiden has given up all earthly comforts to share her lover's destiny. But still he hesitates to reveal his identity. He

sends a broiled chicken for Bizhan and hides his ring in it. Bizhan overcome by happiness laughs aloud and to Manijeh's surprised inquiry he answers:

If thou wilt keep my secret
I will tell thee the cause of my Happiness

'What', she cries, 'after all I have gone through for your sake, you still doubt my fidelity?'

Can I be faithless, then to thee,
The choice of this fond heart of mine?
Why sought I bonds, when I was free,
But to be thine - forever thine?

Thus Bizhan reveals the merchant's identity and tells to Manijeh that he is Rostam the great warrior of Iran and has come to save him. Manijeh immediately runs back to Rostam and informs him of Bizhan's whereabouts. On the path to the pit Rostam encounters many difficulties and is challenged by atrocious demons whose parents and kinsmen he has killed in the past. Rostam overcomes all the obstacles and saves Bizhan. Then Rostam enters Afrasiab's palace by night. Taken by surprise the king flees in dismay and his palace is plundered by the Persians. The next day assembling a huge army he marches against Rostam and his thousand warriors. Rostam kills thousands of Afrasiab's army. Ferdovci's descriptions of battle scenes and Rostam's bravery are always exquisite and masterful. The choice of the words and the tone of the poems is enough to indicate the fierceness of the battle and the invincibility of the Persian hero.

In the tempest of battle, disdaining all fear,
With his falchion, his sword, his club and his spear,
How he bound, stabbed, and crushed, and dissevered the foe,
So mighty his arm, and so fatal his blow.

Thus this episode also ends with the victory of the Persians. Bizhan takes Manijeh to Persia where she is welcomed by all.

Ferdovci tells this love story with extreme tenderness. The picturesque descriptions of the scenery and the lovers moods reminds us of the dainty and colorful designs of Persian paintings. This master of epic verse pours out hundreds of verses laden with the most delicate and beautiful emotions that the human heart can feel. The mild, scented breeze caresses the roses on Manijeh's cheeks and in her disgrace, with a mellifluous murmur bemoans the fading freshness of the princess' youth, as she keeps watch at the pit, where her lover is buried alive.

Yet this desperate love between the two members of the hostile nations does not end in death and desolation as in Shakespeare's Romeo and Juliet. While Juliet's tribe never accepts Romeo. In Ferdovci's Bizhan and Manijeh, the love of the two is portrayed as above and beyond all other human relations. It transcends the worldly animosities and acquires a divine stature. Bizhan's family, unlike Juliet's, embrace Manijeh, the daughter of their worst enemy, because they believe, what love has united hatred should not divide. This undoubtedly is a lofty approach to true human feelings and emotions.

We could go on and on citing examples, situations and episodes showing Ferdovci's masterful portrayal of life and the universe in general. But we end these comments by stressing that the plan of the Shah Nameh is laid out on a scale worthy of its content, and its execution is equally worthy of its planning and this great Persian epic has to take its place by the side of the Homeric Iliad and the German Nibelungen.

Shah-Keh Agajanian
February, 1956
New York

A graduate of Teheran University In Literature and Philosophy. Educator, editor and writer in Iran. M.A. from Columbia University in English Literature. At the present a student of philosophy.

حماسه سرائی در ایران

شاهنامه فردوسی

یکی از برجسته ترین شاهکارهای حماسی شرق را يك شاعر ایرانی بنام فردوسی طوسی بنظم درآورد. نام اصلی این شاعر بزرگ ابوالقاسم منصور وتخلص به فردوسی است که بمعنی اهل بهشت است. فردوسی در حدود سال ۳۳۰ هجری در طوس یکی از شهرهای استان خراسان پا بعرضه وجود نهاد. فردوسی ابتدا دهقان متلکی بود و از ماحصل مستغلات خود اموار معاش میکرد. ولی در نتیجه نبوغ ادبی دیری نگذشته که در زمره شعرای نخبه دربار محمود غزنوی درآمد. وبا بزرگان شعروادب دیگری مانند فرخی عنصری ومنوچهری وطمائی از قبیل ابن سینا وبیرونی همنشین وهدوره شد. دوره سلطنت محمود غزنوی را میتوان در واقع آغاز دوره طلائی ادبیات فارسی شمرد. فردوسی مدت ۲۵ الی ۳۰ سال بتنظیم احادیث ود استانهای منظوم شاهنامه پرداخته ودر نتیجه مهارت و استادى که در تحویر وتکمیل این شاهکار حماسی از خود برآورد بدرجه ملك الشعرائی دربار محمود ارتقا یافته و ابیات متعددی در مدح وثنای ان سلطان ادب پرور سرود. ولی محمود در اثر سعایت حسودان نسبت بزندگى کنند. نام ایران بدین وطنین شد و بویخلاف قول وود قبل بجای شصت هزار

۲

دینار سکه طلا شصت هزار درهم سکه نقره بعنوان پاداش برفردوسی فرستاد. شاعر بزرگوار از این بدقولی سلطان ازرد خاطر ودلشکسته سکه های نقره را بدیگران بخشید و خود جلای وطن کرد تا ازخشم سلطان درآمان باشد. شاید این داستان انسانه ای بیش نباشد ولی تردیدی نیست که استاد بزرگوار از سلطان دلگیر بود چه هجویه ای در این باره نوشته که مملو از استعارات اشارات وکنایات زیباست برای نمونه چند بیت از ان قطعه معروف را قرائت میکنیم :

ایا شاه محمود کشور گهای	زکسی گو نتوسی بتوس از خداى
که پیش از توشاهان فراوان بدنند	همه تاجداران کیهان بدنند
همه داد کردند بوزیر دست	نبودند جز پاك ویزد انهرست
نجستند از دهر جز نام نیک	وازان نامجستن سرانجام نیک

دروصف پستی دناثت طبع محمود میگويد :

اگر شاه را شاه بودی پدر	بسر بر نهادی مواج زر
اگر مادر شاه بانو بسدی	موراسیم وزر تا بزبانو بدی
درختی که تلخ است وخراسرشت	گوش بوشانی ببلاغ بهشت
ورازجوی خلدش بهنگام آب	به بیخ انگبین ریزی وشهد ناب
سرانجام گوهریکار آورد	همان میوه تلخ بار آورد
بعنبر فورشان اگر بگذری	شود جامه هایت همه عنبری

وگر خود روی پیش انگشت گر

زبد گوهوان بد نباشد عجب

زناپاک زاد مد اربد امید

زبد اصل چشم بهی داشتن

بزرگی سراسر بگفتار نیست

بغیر از سیاهی نیابی دگر

نشاید ستردن سیاهی رشب

که زنگی بپشتن نگرود سپید

بود خاک دردیده انباشتن

د وصد گفته چون نیم کرد ارنیست

محمود عاقبت از کرد خود نامد وپشیمان شد و شصت هزار دینار طلا

بعنوان خلعت برای فردوسی فرستاد. ولی هدیه محمود وقتی بدروازه شهر

طوس رسید که جسد فردوسی را از در دگری بارامگاه ابدی میبردند.

چنانچه قبلا اشاره شد شاید این داستان حقیقی نباشد ولی آنچه حقیقی

وواقعی وزیباست شاهکاری است که فردوسی بزرگترین استاد حماسه سرای ایران

از انسانه های اساطیری ایران بهم بافته. بانهایت بیطرفی ومنصفانه حقایق

کیش زردشت پیامبر ایران باستان ومحمد رسول وهادی مذهبی ایران نورابیان

نمود. شصت هزار بیت شاهنامه در بحر مقارب مخصوص اشعار عربی سرود شد.

وامروز بعد از هزارسال قرائت این ابیات موجب لذت وسرور خاطر است وباینگه

از طمطراق وابهت دربار محمودی اثری نماند. این شاهکار عظیم جز اثر ابدی

هنر انسانی محسوب میشود.

مانند تمام شاهکارهای برجسته حماسی قهرمان حقیقی واصلی شاهنامه

۴

يك شخص خارق العاده ای است بنام رستم وقسمتهای دیگر ان فقط برای ترسیم وتحدید

شخصیت برجسته ترین این قهرمان روئین تن وبلند همت اضافه شد. بعلاوه شاهنامه

مانند هوشاهکارحماسی دیگر عبارت از داستان تاریخ یک دوره بخصوصی از تمدن انسانی

است. عظمت وجلال ایران باستان در این شاهکار شصت هزار بیتى بانهایت زیبائی

وظرافت توصیف شد.

بنا بنظر ارسطو فیلسوف بزرگ یونانی تراژدی یا داستان غم انگیز عبارت از

تقلید از يك کردار و عمل جدی وکاملی است که بوسیله هیبت وسلابت خود احساسات

شفقت وهراسی را برانگیخته اندرون شخص را تزکیه نماید. ماتیوارنولد منقد بزرگ

ادبی قرن نوزده انگلستان یکی از صحنه ها وحوادث شاهنامه را بعنوان بهترین

نمونه يك اتفاق سلابت امیز وهیبت انگیز انتخاب کرد. صحنه ای که رستم وسهراب

بدر و پسر بدون اطلاع از خوشاوندی بایکدیگر میجنگد رستم با دست خود جگرگوشه

اش را بخاک وخون مینشاند. فردوسی بانهایت مهارت وزبردستی مقدمات این اتفاق را

میچیند وقتی خواننده درعالم خیال صحنه مزبور را در نظر خود مجسم میکند وپدر لاور

وازد ای را میبیند که باپسر راد بود وباشهامت خود در نزاع وکشمکش است يك وحشت

وترس فوق العاده ای باودست میدهد. فردوسی چنین میگويد :

کنون رزم سهراب رستم شنو

اگر تند بادى برآید زگنج

دگرها شنیدستی اینهم شنو

بخاک افکنند نارسید. ترنج

ستکاره خوانمیش ار دادگر
 اگر مرگ داد است بیداد چیست
 از این راز جان تو آگاه نیست
 دم مرگ چون اتش هولناک
 جوانوا چه باید بگیتی طرب
 پرستش همان پیشه کن بانیاز
 زگفتار دهقان یکی داستان
 زموید بدینگونه بود اشد یاد

 هترمند گویشش ار بی هنسـر
 زداد اینمه بانك و فریاد چیست
 بدین پرد اندرترا راه نیست
 ند ارد زبونا و فرتوت بـاك
 كه نی مرگ را هست پیروی سبب
 همان كار روز پسین را بساز
 بپیوندم از گته باستان

باشیبهات واستعارات زسا و بیمانند که حاکی از احساسات عمیق و عواطف
 شدید انسانی است شاعر بزرگ و حماسه سرای برجسته ایران بطالت و بیهودگی
 هستی انسانی را مجسم میکند • انسان ناتوان را در مقابل طبیعت یاسرنوشت
 غدار و توانا قرار میدهد •

رستم و سهراب از برجسته ترین قهرمانانی هستند که در تاریخ حماسه سرایی
 ادبیات جهان خلق شده اند چون مطابق نظر ارسطو قهرمان تراژدی وقتی پرهیبت
 و باشکوه است که رنج و عذایی که متوجه او میشود بیجا و بیمناسبت باشد • این موضوع
 در داستان رستم و سهراب کاملاً صادق است •
 این دو قهرمان در نتیجه یک پیشامد اتفاقی و رموزی در مقابل یکدیگر قرار

میگیرند • و انسان میرند که با سرنوشت خود در نزاع و کشمکش اند و هاتبت فدای یک
 ضحیف نفس انسانی یعنی فرور و نخوت میشوند • رستم روئین تن با فرزند دلبنده
 و دلاور خود روبروست در حالیکه او را دشمن خونین خود میدانند •

نقشه این واقعه را افراسیاب شاه تورکان و دشمن خونین رستم بانهایت مکر
 و حيله طرح و عملی کرده • فردوسی میگوید •

خبر شد بنزد يك افراسیاب
 هنوز از دهن بوی شیرایدش
 زمین را بخنجر بشوید همی
 چو افراسیاب این سخنها شنود
 ز لشکر گزید از دلاور سران
 ده و ده هزار از دلیران گرد
 بگردان لشکر سپهدار گت
 پسر را نباید که داند پدر
 مگر کان دلاور گو سالخورد
 چوبی رستم ایران بچنگ اوریم
 وزان پس بسازیم سهراب را
 و گر کشته گرد بدست پدر
 که افکنند سهراب کشتی براب
 همی رای شمشیر و تیرایش
 کنون رزم کاوس جوید همی
 خوش آمدش و خندید و شاد نمود
 کسی کو گزاید بگزر گران
 گزید ز لشکر بدیشان سپرد
 که این راز باید که ماند نهفت
 ز پیوند جان و ز مهر گسـر
 شود کشته بدست این شیر مرد
 جهان پیش کاوس بتنگ اوریم
 ببندیم یکش بد و خواب را
 ازان پس بسوزد دل نامور

بدین ترتیب افراسیاب مکار در نهایت خونسردی نقشه یکی از خونین ترین
 حوادث اسف انگیز تاریخ انسانی را میریزد • وقتی پدر و پسر روبرو میشوند
 يك احساس نهانی سهراب را وادار بهمهربانی و عطوفت نسبت به پیرمرد میکند - ولی
 رستم که دلش از کینه ترکان اکنده است و پرد ای از تکبر و نفرت بر دبد بصیرتش
 اکنده شود • این اظهار دوستی و یگانگی سهراب را حمل به ریا و تزویر میکند
 و هویت خود را اشکار نمیکند •

چنین داد پاسخ که رستم نیم
 که او پهلوانست و من که ترم
 ز امید سهراب شد نا امید
 برو تیره شد روی رؤسید
 هم از تخمه سام نیرم نیم
 نه با تخت و گاهم نه با انرم
 بار دوم سهراب سعی میکند رستم را باقرار وادارد •

بیامد خروشان بدان دشت جنگ
 ز رستم بفرسید خندان دلسب
 که شب چون بدی روز چون خاستی
 ز کف بگن این تیرو شمشیر کین
 نشینیم هود و پیاد بهم
 بپیش جهاندار پیمان کنیم
 بمان تا کسی دیگر آید بزم
 بچنگ اندرون گزاه گاورنگ
 تو گهتی که با او بهم بود شب
 ز پیکار دل بر چه اراستی
 بزنی جنگ بیدار بر زمین
 بی تازه داریم روی دژم
 دل از جنگ جستن پشیمان کنیم
 تو بمان بساز و بیارای بزم

دل من همی بروتو مهر آورد
 همانا که داری زگردان نژاد
 زمن نام پنهان نباید ت کرد
 مگر پور داستان سام یلسی
 بد و گت رستم که ای نامجوی
 ز کشتی گرفتن سخن بود دوش
 نه من کودکم گرتوهستی جوان
 بکشیم و فرجام کار ان بسود
 همی اب شرم بچهر آورد
 کنی پیش من گوهر خویش یاد
 چو گشتی تو بمان کنون هم نبود
 گزین نامور رستم ز ابلسی
 نکردیم هرگز چنین گفتگوی
 نگیرم فریب توزین در مکوش
 بکشتی کمر بسته دارم میان
 که فرمان و رای جهان بسان بود

سهراب از این گفتار رستم سخت براشفته و شمشیر کشان بظرف او حمله بر میشود •
 سهراب در این کشمکش زخم مهلکی بر میدارد و در حال مرگ هویت خود را معلوم میکند •
 وقتی رستم متوجه میشود که بدست خود یگانه فرزند دلبنده را کشته از شدت غم
 و غصه هوش و حواس و ادراکات خود را از دست میدهد • فردوسی بانهایت مهارت
 و استاد ی این صحنه را توصیف نموده • رفتار کردار و گفتار پدر و پسر وقوع واقعه
 و موجداتی که این اتفاق را باعث شده اند باتوانائی عجیبی متجسم کرده •
 علاوه بر هنرمندی در تنظیم داستانهای اسف انگیز و تراژیک فردوسی در
 تعریف و توصیف داستانهای عاشقانه و مہر و وفاداری هم استاد ی و مهارت فوق العاده
 نشان داده • دل قهرمانان دلیر و باشعامت و روئین تن او مانند دل اشخاص

عادی وانسانهای میرند * گرفتار عشق دل افروزی میشود و قهرمان بد نیال هوای دل
 با مرگ نیستی روبرو میگردد تنها در اثر دل لوری و تدابیر رستم یا شانس و اقبال از جنگال
 مرگ میرهد * داستان عشق بیژن و منیژه یکی از بهترین نمونه های پایداری در عشق
 وفد آکاری در راه معشوق است * بیژن يك پهلوان دلیر ایرانی است که با رستم
 خوشاوندی دارد * مردم ارمان یکی از ولایات واقع بین ایران و توران گرفتار بلیه
 عجیبی میشوند * گله های بیشمار گراز بزمزه ها و باغات آنها هجوم آورد * محصولات
 آنها را با خاک برابر میکنند * ارمانیان از شاه ایران کمک میخواهند بیژن پهلوان
 دلیر را و طلب کمک و رنج بلیه میشود * با کمال شهامت گرازها را کشته و مردم آن ولایت
 را از شر آن حیوانات درنده اسود میکند * مردانگی و شهامتی که بیژن در این مأموریت
 از خود بروز میدهد رشک و حسد گرگین یکی از همراهان وی که او هم بنوبت خود
 از پهلوانان نامی ایران است بر میانگیزد * گرگین نقشه ای میریزد تا بیژن را از میان
 بردارد * شبی که بیژن از میگساری سرخوش است او را تحریک و تهییج میکند تا بدیدن
 منیژه دختر زیباروی افراسیاب برود * فردوسی میگوید :

بد اندیش گرگین شورید * هش بیگسو ببیشه در آمد خمش
 همه بیشه آمد بچشمش کبود * بر او افروین کرد و شادی نمود
 بدش اندر آمد از آن کار در * ز بد نامی خویش ترسید مرد
 دلش را بپیچید اهریمنسا * بدی ساختن خواست بر بیژنسا

ز بهر فزونی و از بهر نام * براه جوانی بگسترد دام
 بیژن چنین گفت کاه پهلوان * دل کارزار و خود را روان
 یکی جشن گاهست از ایدرند و * بد و روز راه اندر اید بتور
 یکی دشت بینی همه سرخ و زرد * کزوشاد گرد د دل زاد مرد
 همه بیشه و باغ و آب روان * یکی جایگاه از در پهلوان
 زمین پر نیان و هوا مشکبوی * کلابست گوی مگر آب جوی
 خم آورد * از بار شاخ سمن * صنم شد گل و گشت بلبل ثمن
 خوامان بگرد گلان بر تدر و * خروشیدن بلبل از شاخ سرو
 از این پس کنون تانه بس روزگار * شود چون بهشت آن لب جو بار
 پرچهر بینی همه دشت و کوه * به رسو بشادی نشسته گروه
 منیژه کجا دخت افراسیاب * درخشان کند باغ چون افتاب
 زند خیمه انگه در آن مرغزار * اباصد کنیزك همه چون نگار
 همه دخت ترکان پوشید * روی همه سروقت و همه مشک موسی
 همه رخ پراز گل همه چشم خواب * همه لبهوازی بیوی گلاب
 همه دشت بینی بیاراسته * جو بتخانه چین پراز خواسته
 اگر ما بنزد يك ان جشنگاه * شویم و بتازیم بکروز راه
 بگیریم از ایشان پرچهر چند * بنزد يك خسرو شویم ارجمند

چو گرگین چنین گفت بیژن جوان * بجنبیدشان گوهر پهلوان

منیژه از دور بیژن را میبیند و انا دلش گرفتار عشق او میشود *

جوانفاد چشم منیژه بدوی * یکی مرد را دید بارنگ و بوی
 بر خسارگان چون سهیل یمن * بنفشه دیدم * بگود سمن
 بهر د * درون دخت پوشید * روی بجوشید مهرش بران مهرجوی
 فرستاد مرد ایه را چون نوند * که روزن بران شاخ سرو بلند
 نگه کن که ان ماه دید اریگست * سیاوش مگزند * شد یا پریمست
 بهوش که چون آمدی اید را ؟ * که آوردت ایون بدین جاد را
 که من سالیان بدین مرغزار * همی جشن نو سازم اندر بهار
 برین جشنگه بوندیم کس * تو ایدم ای سرو آزاد و بس
 ندیدم چو تو هیچ ای ماهروی * چه نامی تو و از کجایی بگوی
 چو دایه بر بیژن آمد فراز * برو افروین کرد و بودش نماز
 پیام منیژه به بیژن بگفت * دو رخسار بیژن چو گل پرشگفت

بیژن هوی خود را نزد دایه اشکار میکند و پیغامی عاشقانه میفرستد منیژه او را
 بخیمه خود دعوت میکند * درون خیمه با طلا و اقاوت و جواهر تزئین شده *
 و دوشیزگان ماهروی ترك شراب ارفوانی را در جامهای بلور ریخته به پهلوان ایرانی
 میدهند * سه روز و سه شب بیژن نزد منیژه بعیش و نوش مشغول است * منیژه

که دلش از عشق بیژن اکتد * است و از طرفی هم از دشمنی و عداوت ایرانیان با تورانیان
 آگاه است چون امید وصل بیژن را ندارد لذا تدبیری میانندیشد و اروری بیموشی
 با مشروب بیژن مخلوط میکند و پهلوان بیهوش را نهانی بقصر پدرش افراسیاب میبرد *
 بدین ترتیب يك داستان عشق و عاشقی عجیبی بین دیارزبیا منظر افاز میگردد و بیژن
 و منیژه مانند قهرمانان داستان رومئو و ژولیت شکسپیر علی رغم دشمنی و ملت مدتی
 با کمال سرور و نشاط در کنار یکدیگر بسر میبرند * ولی بزودی سر همخانگی آنها
 اشکار میشود افراسیاب از فرط غضب عنان کف نفس را از دست میدهد * فردوسی
 در این باره میگوید :

چو یکچند بگذشتشان این چنین * پس آگاهی آمد بدریان از این
 نهفته همه رازها باز جست * بزرفی نگه کرد کار از نخست
 بدانست و ترسان از جان خویش * شتابید نزد يك در مان خویش
 جز آگاه کردن ندید ایچ رای * دوان از پس پرد * بود اشته پای
 بیامد بر شاه توران بگفت * که دخت از ایران گزیدست جفت
 جهانجوی کرد از جهاندار یاد * تو گفستی که بیداست هنگام باد
 زدیده * برخ خون مؤگان برفت * بر اشفقت و این داستان بازگفت
 کرا از پس پرد * دخت بسود * اگر تاج دارد بد اختر بود

وقتی بیژن را دست بسته نزد شاه توران میاورند بیژن در دفاع از خود و منیژه میگوید *

چو آمد بنزد يك شاه اندرا
 بد و افزین کرد کای شهریار
 نه من بار زو جستم این پیشگاه
 از ایوان بچنگ گراز ادم
 بزیر یکی سرورفتم بخواب
 بیامد پری وبگسترد پسر
 که تا اندر ایوان افراسیاب
 گاهی مرا اندرین بود نیست
 پری بیگمان بخت برگشته بود
 حقیقت گوئی و بیگماهی بیژن تاثیر در دل پرکینه افراسیاب نمیکند و فرمان قتل
 او را صادر میکند ولی از حسن اتفاق گذر پیران سهدار مشهور افراسیاب
 از تلتگاه میفتد و وقتی از جریان امر مطلع میشود نزد افراسیاب رفته اورا متوجه
 وخامت قتل بیژن میکند و تصمیم میگیرند بیژن را دست و پهای بسته در اندرون چاه
 تاریکی سرنگون بیاویزند تا ایرانیان از داستان عشق و سرانجام او درس عبرت
 بگیرند و دیگر هوای هم افوشی با ماهرویان ترک را در سر نهروراندند * منیژه
 راهم از تمام نعمات و جاه و جلال شاهزادگی محروم کرد * پا و سر برهنه در حوالی
 چاه مخوفی که حبسگاه بیژن بود اواره و سرگردان میگذاشتند * فردوسی از قول

۱۴

افراسیاب میگوید:

وازانجا بایوان ان بی هنر
 برو با سواران و تاراج کن
 برهنه کشانش بیر تا بچاه
 بهارش توش غمگسارش توباش
 ولی گویا شانس و اقبال بکلی روی از منیژه و بیژن برنگرداند * بود * چه در سنگ بزرگی
 که بر در چاه غلطاند * بودند شکافی بود و منیژه روزانه مقداری نان خشک و آب از آن
 شکاف بیژن میسرانید * فردوسی در این باره میگوید:
 شب روز باناله واه بسود
 چو از کوه خورشید سر برزدی
 همی گرد کردی بروز دراز
 به بیژن سپردی و بگریستی
 همیشه نگهبانان چاه بسود
 منیژه زهر در همی نان چدی
 بسوراخ چاه او بردی فراز
 بدین شور بختی همی زیستی
 در ضمنی که سرگذشت بیژن بدین منوال بود گرگین دست مکارش از کرد * خود نادم
 شده مدتی در جستجوی بیژن بود ولی چون از خیمه های دخت افراسیاب اثری
 نبود ناچار نادم و پشیمان بایران زمین مراجعت کرد و برای نجات او مجازات شاه
 و پدر بیژن کیو پهلوان دروغ عجبی تحویل آنان داد * ولی پدر بیژن نسبت بوی
 مظنون شد و از شاه خواست تا گرگین را با شکنجه و عذاب وادار بصحبت بکند * گرگین

حقیقت را اقرار کرد * شاه و پدر بیژن و دیگر درباریان از اسارت بیژن نزد ترکان
 سخت نگران خاطر شدند و متفق الرای تصمیم گرفتند پیغامی نزد رستم پهلوان
 نامی ایران بفرستند و از او تقاضا بکنند تا انجام امر خطیر خلاصی بیژن را بعهده
 بگیرد * رستم در بادی امر چندان خوشدل نبود چون مدتی بود که از جنگ
 و کشت و کشتار کناره گرفته بود ولی وقتی از وخامت سرانجام بیژن مطلع شد غرور
 ملی او بجوش آمد و تصمیم گرفت یکدرس عبرت دیگری بترکان داد * بیژن را از جنگ
 آنان خلاص بکند * پس دستور داد تا کاروانی مرکب از هزار شتر آماده کردند
 واجناس و جواهرات قیمتی بر شترها بارکرد و هزار نفر از یاران ایرانی را بعنوان
 شتریان و تاجر همراه خود بترکستان برد *

خبر رسیدن کاروان تجار ایرانی واجناس گرانبها در افواه افتاد وقتی منیژه
 از این موضوع مطلع شد باشتاب بنزد رستم آمد و احوال ایران زمین از او بازجست *
 رستم متوجه شد که این زن پاره پاره همان شاهزاده خانم منیژه دختر
 افراسیاب و معشوق بیژن است ولی هنوز موقع را برای اشکار کردن هویت خود
 مناسب ندید * فردوسی خبر شدن منیژه از ورود تجار ایرانی را چنین توصیف میکند:

۱۶

منیژه خبر یافت از کاروان
 برونه نوان دخت افراسیاب
 همی باستین خون مژگان برفت
 یکایک بشمر اندر آمد دوان
 بر رستم آمد دودید * پرآب
 برآو افزین کرد و پرسید و گفت
 که بوخوردی از جان و از گنج خویش
 بکام تو باد سپهر بلند
 هرامید دل را که بستی میان
 همیشه خرد بادت آموزگار
 چه اگاه هست ز گردان شاه
 نیامد ز بیژن بایران خبر؟
 که چونین جوانی ز کسود رزبان
 بیود * است پایش بیند گران
 کشید * بزنجیر بسته بیند
 نیایم ز تیمار او هیچ خواب
 بت رسید رستم ز گفتار او
 بد و گفت کز پیش من دور شو
 نه دارم ز گودرز و گیو اگهی
 بو رستم نگه کرد و بگریست زار
 بد و گفت کای ممتز پر خرد
 سخن گرت گوئی توانم زبیش
 چنین باشد اثین ایران مگر
 مبادت پشیمانی از نرج خویش
 ز چشم بدانت مبادا گزند
 زرنجی که بودی مبادت زبان
 خندگ شمر ایران و خوش روزگار
 ز گیو و ز گودرز و ایران سپاه
 نیایش نخواهد بدن چاره گر؟
 همی بگسلاند زاهن میان
 د و دستش بسمار آهن گران
 همه چاه پر خون از آن مستمند
 ز نالیدن او د و چشم پیراب
 یکی بانگ بوزد بلندش بروی
 نه خسرو شناسم نه سالارنو
 که مغزم ز گفتار کردی تهمی
 ز خواری بیارید خون برکنار
 ز تو سرد گفتن نه اندر خورد
 که من خود دلی دارم از درد ریش
 که درویش را کن نگوید خبر؟

رستم مطمئن شد که این زن پابره‌نه و درویش‌نما جاسوس افراسیاب نیست لذا از تنه‌ی
خود پشیمان شده با مهربانی از او می‌پرسد :

چه پرسوی از ایران و از تخت و شاه
منیژه بد و گت کز کار من
از آنجا سر بادی پر ز درد
که از تو یکی باز پرسم خبسر
زدی بانگ برمن چو جنگ اوران
منیژه نم دخت افراسیاب
کنون دیدم پر خون و دل پر ز درد
همی نان کشکین نراز اورم
از این زارتر چون بود روزگار؟
که بیچاره بیژن دران ژرف چاه
نبیند شب و روز و خورشید و ماه

رستم از وفاداری و مهر و علاقه منیژه نسبت بیژن و فد اکاری‌های بی‌شمار او سخت متأثر شد
ولی تصمیم گرفت قبل از اشکار کردن هویت خود پیغامی بیژن بفرستد . ابتدا اسفندی
پراز نعمت در برابر منیژه گسترده و وقتی منیژه از کنار آن برخاست انگشت خود را در مرغی
بریان پنهان کرد و مرغ را بمنیژه داد تا بیژن بوساند . وقتی بیژن مرغ وانگستر
بدید از وجد و سرور قهقهه سرداد . منیژه از این شادی ناگهان عاشق متعجب

علت خوشدلی او را جویا شد بیژن در جواب گفت :

بد و گت بیژن که این کار سخت
کنون گر وفای مرا تشکنسی
بگویم ترا سر بر سر داستان
که لب را بدوی ز بهر گرتند
منیژه از عدم اعتماد بیژن سخت برنجید :

منیژه چو بشنید نالید سخت
درینا که شد روزگار من
بدادم بیژن دل و خان و مان
پدر گشته بیزار و خویشان زمن
همان گنج و دینار و تاج و گهر
برآید بیژن شدم ناامید
بپوشد همی راز برمن چنین

بیژن از سو ظن خود خجل و شرمسار شد و چگونگی سفر کاروان و هویت رستم را اشکار
کرد . منیژه با شتاب نزد رستم شتافت تا او را از محل حبس بیژن مطلع گرداند .
رستم در راه بموانع و مشکلات زیادی روبرو شد ولی بر تمام آنان فائق آمد و بیژن را
نجات داد . پس از آزادی بیژن رستم شبانه بقصر افراسیاب حمله ور شد

تا افراسیاب را غافل گیر کند . افراسیاب پافشار گذاشت و ایرانیها تمام جواهرات
و مکت او را تاراج کردند . روز بعد افراسیاب با سپاهی گران بجنگ رستم آمد
ولی رستم و هزار نفر دلاورانش دمار از روزگار افراسیاب درآوردند و سپاهش را تارومار
کردند . فردوسی صحنه‌های جنگ را با مهارت عجیبی توصیف کرده کلمات و آهنگ
اشعار طوریست که با کمال وضوح منظره خونین جنگ و شهادت رستم در مقابل خواننده
مجسم میشود .

بروز نبود آن یک ارجمنند
بشمیر و خنجر بگز و کمنند
برید و درید و شکست و بیست
یلان را سرو سینه و پاود ست
بدین ترتیب این جنگ با فتح و غلبه ایرانیها خاتمه یافت . بیژن منیژه را همراه خود
بایران زمین آورد و شاه خلعت فراوان بوی بخشید و بر وفا و استقامتش افرینها گت .
فردوسی این داستان مهر و محبت و عاشقی را در نهایت ظرافت بیان میکند و تصاویر
زیبایی که از مناظر مختلف واز قیافه عشاق ترسیم میکند خواننده را بیاد نقوش پرنزگ
و نگار نقاشیهای ایران میاندازد . این استاد حماسه سرائی احساسات عمیق و لطیف
قلب انسانی را در صدها شعر زیبا بیان و تعریف میکند . نسیم مشک بیز چهره گنگون
منیژه را نوازش میکند و باز مزه دلگ ازی از پژمردگی این چهره با طراوات نالان است .
و بالاخره این داستان عشق و عاشقی که بانومیدی و یاس آغاز میگردد مانند داستان
رمثو ژولیت شکسپیر عاقبت با مرگ و نیستی خاتمه نمیدیرد . برخلاف بخش و کینه

خانواده ژولیت نسبت به رومثو خاندان بیژن نعره‌س را با نقوش بار میبیزیرند .
در داستان بیژن و منیژه فردوسی عشق و محبت در عالیترین مقام رواج انسانی عرضه
میشود و والاتر و برتر از عداوتها و کینه‌های این جهان است در واقع مقامی آسمانی
والهی پیدا میکند - پدر و نژد یکان بیژن دختر دشمن خونین ایران را بدل میبیزیرند
چون معتقدند که آنچه عشق و محبت بهم میبیزیرد کینه و عداوت را یارای تفرقه
و جدائی نخواهد بود . شکی نیست که این نظر یک نظر عالی است نسبت با احساسات
و عواطف پاک انسانی .

خلاصه اگر بخواهیم تمام اتفاقات جالب توجه و هیبت انگیز و سوانح و حوادثی
را که فردوسی در این شاهکار خود گنجانیده مورد بحث و گفتگو قرار بدیم چندین
مجلد شاهنامه خواهد شد . همینقدر باین مختصر اکتفا کرده کلام خود را بهمین جا
خاتمه داد . میگوئیم که طرح و بی ریزی شاهنامه شاهکار برجسته فردوسی با هیبت
و مضامین آن برابر و معادل است و این شاهکار حماسی باید در مقام سزاوار خود
در کنار کتاب الیاد هومر یونانی و حماسه نپولونگن المانی قرار بگیرد . -